

TÜRÜK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:17, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: **23.01.2019**

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: **07.05.2019**

Sayfa / *Page*: **34-44**

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK652>

Yazar / *Writer*:

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin Türктаş

Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler
Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
mmturktas@gmail.com

TÜRKLERDE AD VERME İLE İLGİLİ BAZI TESPİTLER

Öz

İnsanlar, beraber yaşamaya başladıkları ilk dönemlerden beri iletişimi daha kolay bir şekilde sağlayabilmek, kişilere kimlik kazandırabilmek için birbirlerine adlar vermeye başlamışlardır. Verilen bu adlar, kişinin fiziki özelliklerinden, ailesinin özelliklerinden, çocuğun doğduğu zamandan, inançlardan, kendilerinin ileride çocuktan beklentileri vb. birçok kaynaktan beslenmiştir. İnsanlar, çevrelerinde gördükleri canlı cansız tüm varlıklara nesnelere de değişik özelliklerinden kaynaklanan adlar vermişlerdir. İnsanlık tarihinde ilk ad verme şekillerinin birbirlerine benzer olduğu düşünölmekle beraber sonraki dönemlerde toplumların kültürleri farklılaşmaya başlayınca ad verme gelenekleri de toplumdaki farklılık gösterir hâle gelmiştir. Bu çalışmada başka kültürlerle mukayese yapılmadan sadece Türk kültürünün tarihî seyri içinde yeni doğan çocuklara nasıl ve kimler tarafından adlar verildiği, bu adların verilme amaçları bağlamında folklorik değerlendirmeler üzerinde durulmuştur. Çalışmada yazılı kaynaklar ve saha araştırmalarından yararlanılmıştır. Tarihi kaynaklar ve günümüzde gördüğümüz ad verme şekillerinden hareketle Türklerde çocuklara ad verme geleneği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk, çocuk, ad verme, gelenek, kültür

* Bu makale 30 Ekim 3 Kasım 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen INES 4. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi'nde (IV. International Academic Research Congress) **Türk Kültüründe Çocuklara Ad Verme Geleneği** başlıklı sunumun genişletilmiş halidir.

SOME FINDINGS ABOUT TURKISH NAMING TRADITIONS

Abstract

People have started to give names to each other in order to communicate more easily and provide the identity to people more easily since the first time they started to live together. These names result from many sources such as the physical characteristics of the person, the characteristics of the family, the child's birth time, beliefs, their expectations from the child in the future. People have given names to the livings and other objects they have seen in their environment. Although the first name-making styles are thought to be similar to each other in human history, people's name-making traditions also changed from society to society in the following periods when cultures of these societies began to differentiate.

In this study, folkloric evaluations about how and by whom new babies and children are given names in the historical course of only Turkish culture without comparison with other cultures are examined in the context of the purposes of these names. Written sources and field research were used in the study. Based on the historical sources and the name-making styles we see today, the culture of naming children in the Turks has been tried to be determined.

Keywords: Turks, child, naming, tradition, culture

Giriş

Etrafımızda gördüğümüz her kavramın, her varlığın adlarıyla ilgilenen onları açıklayan bilim dalına Ad Bilimi (Onomastik); bu adlar içinde sadece kişi adlarını inceleyen ad bilimin alt dalına ise Kişi Adları Bilimi (Antroponomi) denmektedir. Kişi adı, göbek adı, takma adlar (lakaplar), soyadı bu dalın inceleme alanı içine girmektedir (Sakaoğlu 2001: 9).

İnsanlar, beraber yaşamaya başladıkları ilk dönemlerden beri iletişimi daha kolay bir şekilde sağlayabilmek için hem kişilere hem de etrafındaki gördükleri varlıklara adlar vermeye başlamışlar böylece onları sınıflaştırarak somutlaştırmışlardır. “Dünyayı algılamaya çalışan ilk insanlar, bu sınıflaştırma ve somutlaştırma sayesinde kendilerine yabancı gelen varlıkları işaretlemeyi başarmışlardır. Bu bağlamda adlar ilk başlarda bir nişan görevi üstlenmiştir” (Yeşildal 2018: 49). Kişilere verilen adlar kişinin fiziki özelliklerinden, ailesinin özelliklerinden, çocuğun doğduğu zamandan, inançlardan, kendilerinin ileride çocuktan beklentileri vb. birçok kaynaktan beslenmiştir. İnsanlar, çevrelerinde gördükleri canlı cansız bütün nesnelere değişik özelliklerini dikkate alarak farklı adlar vermişlerdir. İlk zamanlarda bu adların bazılarının yansıma dediğimiz doğada bulunan seslerden oluştuğu düşünülmektedir. Özellikle doğada bulunan ve insanların ilgisini çeken, insanlar tarafından imrenilen, bazı özellikleriyle hayranlık uyandıran hayvan, çiçek, bitki adlarının günümüzde de olduğu gibi kişilere ad olarak verildiği sanılmaktadır.

Ad, insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanında büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simgedir. Ad, taşıdığı anlam itibarıyla, çocuğun karakterini, geleceğini, kişiliğini, toplum içindeki yerini biçimlendirecek simgesel bir anlam taşıyacağı için çocuklara verilen adlar rastgele

verilmiş değildir. Çocuğun taşıdığı adın anlamının çocuğa geçtiği inancı çok yaygındır (Örnek 1995: 148).

İster kişi tarafından edinilmiş olsun, ister aile ya da toplum tarafından verilmiş olsun adlar, kullanıcıyı tanımlamakta ve ona sosyokültürel bir statü sağlamaktadır. Bu yönüyle adlar sahibini sıradan bir kişi olmaktan çıkarıp onu toplumun bir üyesi yapmaktadır (Calp 2014: 28).

İnsanlık tarihinde ilk verilen adlar ve ad verme şekilleri birbirlerine benzer olmakla beraber sonraki dönemlerde toplumların kültürleri farklılaşmaya başlayınca ad verme gelenekleri de toplumdan topluma farklılık gösterir hale gelmiştir.

Türk kültürünün tarihî sürecinde çocuğa verilen adın, onun kaderini de belirleyeceği inancıyla çok önemsenmiş ve ad seçilirken büyük bir itina gösterilmiştir. Buna rağmen özellikle Oğuz Türklerinin yaşamış olduğu bölgelerde çocuk ilk günlerde hasta olursa çocuğa adının ağır geldiği düşünülmüş ve bir yemek ziyafeti ya da tören yapılarak çocuğun adı değiştirilmiştir. Bu uygulama yakın zamana kadar Anadolu coğrafyasında da uygulanmaktaydı. Bunun yanında hem günümüzde hem de geçmişte çocuğun cinsiyeti değişik yöntem ve belirtilerle tahmin edildiği ya da bilimsel yöntemlerle belirlendiği durumlarda çocuğa ad aranmaya başlanmış ve doğmadan önce çocuğunun adının verildiği ya da belirlendiği durumlar da olmuştur.

Çocuk doğduktan hemen sonra ilk yapılacak işlerden biri ona göbek adı vermektir. Göbek adını çocuğun göbeğini kesen yakını ya da aile tarafından hatırı sayılır birisi koymaktadır. Kişinin öbür âlemde dirilişten sonra göbek adıyla çağrılacağı inancı dikkate alınarak çocuğa göbek adı olarak başta peygamber ve yakınlarının adı olmak üzere dinî adlar verilmiştir. Bu, İslamiyet'in kabulünden sonra gelenek halini almış bir durumdur. Göbek adı resmî ad olarak da verilebilmektedir ancak bu söz konusu olmazsa çocuğun resmî adı genellikle kulağına ezan okunurken verilen ad olmaktadır.

Çocuğun doğumundan hemen sonra adının konmadığı durumlar da olabilmektedir. Gerek Anadolu sahasında gerekse bazı Türk bölgelerinde doğumdan sonra belli bir zaman beklenilmekte ve yaşam için kritik süre sayılan birkaç gün geçtikten sonra çocuk hayatta kalırsa kalıcı ad koyma işi o zaman gerçekleştirilmektedir. Bu bekleme süresi bazen çocuğun doğduğu günle de ilgili olmaktadır çünkü bazı bölgelerde –uğursuzluğu bölgelere göre değişmekle beraber- uğursuz sayılan bazı günlerde çocuğa ad verilmemekte ve pazartesi, çarşamba, perşembe, cuma gibi kutsal sayılan günlerin gelmesi ad verme için beklenilmektedir (Acıpayamlı 1992: 4).

Kalıcı ad verme işi bazen daha da uzun zaman hatta yıllar alabilmektedir. Bazı dönemlerde çocuğun ad alabilmesi, ileride yapacağı bazı meziyetlere bırakılmıştır. Altay Türklerinde çocuğun doğumundan üç ay sonra ona eğreti ad olarak bir ad verilirdi. Çocuk delikanlı olup yay basıp, ok atacak duruma gelince eğreti ad yerine gerçek ad o zaman verilirdi (Acıpayamlı 1992: 11). Oğuzlar, bir oğlan düşman başı kesmez, düşman kanı dökmez ya da bir kahramanlık yapmazsa ona ad koymazlar, onu atsız olarak çağırırlardı. Dede Korkut Kitabındaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesinde Dirse Han'ın oğlu boğa ile yaptığı çetin mücadeleyi kazandıktan sonra Oğuz beyleri, çocuğa ad vermesi için Dedem Korkut'u çağırılmışlardır. Dedem Korkut gelerek oğlanın babasına "...Bayındır Han'ın ak meydanında bu oğlan cenk etmiştir, bir boğa öldürmüş senin oğlun, adı Boğaç olsun, adını ben verdim yaşını Allah versin" (Ergin 2003: 26) diyerek çocuğa 15 yaşında

iken adını vermiştir. Yine Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Hikayesi'nde, Oğuz iline kafir malını getirmekte olan bezirganları yağmalayan beş yüz kafiri basarak onları yenen ve bezirganların mallarını kurtararak yiğitlik gösteren on beş yaşındaki çocuğa Dedem Korkut gelip Boz Aygırlı Bamsı Beyrek adını koymuştur (Ergin 200: 61-62).

Eski Türklerde ve onların yakın komşusu Moğollarda yeni doğan çocuğa çok farklı şekillerde adlar verilebilmekteydi. Çocuk doğduğu günlerde meydana gelen bir hadise ya da doğal olay, çocuğun doğduğu gün eve ya da obaya gelen bir yabancı ziyaretçi, çocuğun doğumundan hemen sonra ilk görülen nesne, hayvan veya bitki adı çocuklara ad olabilirdi. Çocuk doğduğu zaman obaya ilk gelen kişi bir dilenci olduğu için çocuğa Tilençi; çocuk doğduktan sonra ilk görülen nesne ayna olduğundan Çinggis Kağan'ın oğluna Tuluy (ayna) adı verilmiştir. Çinggis Kağan'ın ilk adı Temuçin'dir. O doğduğu zaman esir alınarak obaya getirilen soylu bir kişinin demirci anlamına gelen adından gelmektedir. Çinggis adı sonradan verilmiştir (Gülensoy 1994: 5). Böylece aynı zamanda ismin verildiği dönemlerdeki sosyal olaylar hakkında tarihe notlar düşülmüş olmakta ve bu isimler aracılığıyla o günkü olaylar hatırlanmaktadır.

Uygur harfleriyle yazılan Oğuz Kağan Destanına göre Oğuz Kağan gökten ışık şeklinde inen eşinden olan çocuklarına Gün, Ay ve Yıldız adını verir. Ağacın kovuğunda görüp evlendiği ve tanrı kızı olarak değerlendirdiği diğer bir eşinden olan çocuklarına ise Gök, Dağ ve Deniz adını koyar (Ögel 1993: 117-118). Bu eski Türklerin inanç sistemleri çevresinde Göktanrı inanç sisteminin gücünün ve doğaya verilen değerinin önemli bir göstergesidir.

Türkler yaşadıkları dönemin özellikleri ve yaşayış şekillerine göre çocuklarına dönem dönem değişik adlar vermişlerdir. Bu da o dönemin sosyal, siyasi ve aynı zamanda ekonomik yapısıyla da ilgili olmuştur. Mesela Göktürklerin yıkılmasından sonra onların yerine kurulan Uygurlar, yerleşik hayata geçtikleri ve ilimle uğraştıkları için çocuklarına daha çok bilgi ve bilgelik etrafında Köl Bilge, Bilge Kağan, Kutlug Bilge, Kut Tekin gibi adlar koymuşlardır. Bu ad verme geleneği günümüzde de sosyal hayatın bir göstergesi olarak devam etmektedir.

Özgürlüklerine düşkünlüğü ile bilinen Türkler, özgürlüklerinin kısıtlandığı dönemlerde yani başka kültürlerin egemenliği altına girmek zorunda kaldıkları dönemlerde, içlerindeki özgürlük isteklerini çocuklarına ad olarak vererek dile getirmişlerdir. VI-IX. yüzyıllar arasında zaman zaman Çin egemenliği altında kalan Göktürk ve Uygur devletleri çocuklarına Bilge, Kapgan, Bumin, Költekin, Tonga, Böğü, Börü gibi ilerde onların bağımsızlıklarını sağlayacaklarını düşündükleri adlar vermişlerdir.

IX-XII. yüzyıllar arasında Uygurlarda yaygın olan Budist inanç sistemi bu yüzyıllarda çocuklara verilen adlara da yansımıştır. Özellikle Budist kültüründeki Açita, Burkan, Ratna, Bakşı, Tutung, Kiki Kursu, Toyın, Çisoya gibi önemli din adamı ve ünlü kişilerin adları geleneksel dinlerini devam ettiren kesimin çocuklarına olmasa da Budizm'i benimseyen eğitimli zümre arasında çocuklara ad olarak verilmiştir (Abdurrahman 2004: 128). Aydın kesimin dışındaki halk ise çocuklarına Arslan, Buğra, Şunkar, Bulak, Böken gibi Türk geleneğinden gelen isimleri koymaya devam etmişlerdir (Abdurrahman 2004: 128).

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra da çocuklarına din kaynaklı isim verme geleneklerini sürdürmüşlerdir. İslamiyet'i kabulün ilk yıllarında çocuğun gerçek adı verilmeden önce erkekse

Abdullah; kız ise Abide adları verilmekteydi. Gerçek adı ilk hafta içinde veriliyordu. Çocuk, doğumun ilk günlerinde ad almadan ölse bile ona bir ad vererek defnedilerdi. Bu yıllarda dinî adın yanında Türkçe bir ad vermek de gelenekler arasındaydı. Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle beraber daha önce Maniheizm, Budizm gibi inanç sistemleri aracılığıyla Türkçeye giren yabancı isimler bu defa da İslamiyet’in tesiriyle Arapça ve Farsçadan Türkçeye girmeye başlamıştır.

Ad Verme ile İlgili Tespitler

Çocuklara verilen adlar çok çeşitli kaynaklardan beslenmektedir. Sedat Veyis Örnek, çocuk adlarının kaynaklarını; çocuğun doğduğu gün gerçekleşen doğa olayları üzerine verilen adlar; yatırımlar ve ziyaretlerle ilgili adlar; Tanrı’nın sıfatları, peygamberler ve peygamber yakınlarıyla ilgili adlar; tarihi kahraman ve siyasi liderlerle ilgili adlar; hayvanlarla, madenlerle, bitkilerle ilgili adlar; çocuğun doğduğu yerle ilgili adlar; minnet, şükran, hayranlık ve dostluk duygularıyla ilgili adlar; ölmüş büyüklerle ilgili adlar; toponimi ile ilgili adlar; coğrafi ögelerle ilgili adlar; kozmik, göksel ve meteorolojik olaylarla, ögelerle ilgili adlar; manevi organlarla ilgili adlar; uyumlu adlar; modayla ve kültür değişimleriyle ilgili adlar; yaşatıcı güçle ilgili adlar (Örnek 1995: 151-158) şeklinde belirlemiştir. Kùltürler çeşitlenip gelişmeye başlayınca ad verme şekilleri de zamana ayak uydurabilmektedir. Günümüz Türk coğrafyasında geleneksel ad verme şekillerine yeni ilaveler yapılmıştır.

Ad verme gelenekleri içinde en yaygın olanlardan birisi dinî inanışlara dayalı ad vermedir. İslamiyet öncesi Maniheizm, Budizm ve Göktanrı gibi Türk inanç sistemlerindeki kutsalların adlarının çocuklara verilmesine ilaveten İslamiyet’in kabulünden sonra Allah’ın adları (Aziz, Melik, Latif, Kerim vb) ya da sıfatları (Gaffur, Kudret); peygamberlerin adları (Muhammet, Mehmet, İsa, Davut, Âdem vb); peygamberlerin yakınlarının adları (Ayşe, Hasan, Hüseyin Ali vb); din büyükleri ve dinî liderlerin adları (Ebubekir, Ömer Osman, Bilal vb) çocuklara ad olarak verilmiş ve verilmektedir. Çocuğun dünyaya geldiği dini günler (Bayram, Kurban, İsmâil, Ârif, Ârife, Aşur, Aşûre, Cuma, Cumâli, Kadir, Kadriye, Mevlüt, Mevlûde, Regâib, Miraç, Berat vb) ya da ay adları (Ramazan, Şaban, Muharrem, Recep, Şevval vb) da çocuklara ad olarak verilebilmektedir. Bunun yanında “Türkler, Hz. Peygamber’e karşı duydukları derin hürmet ve sevgi sebebiyle, onun adını aynen almayı bir nevi saygısızlık kabul etmişler ve Muhammed adını Mehmet şeklinde söylemeyi uygun görmüşlerdir (Aras 1988: 333). Bunun bir diğer sebebi de çocuğa adıyla seslenen kişiler kötü söz söylerlerse o ada saygısızlık yapılacağı inancıdır. “Adı batasica” gibi beddualardan, “adında hayır yok” gibi söylemlerden, söylenen diğer beddua ve söylemlerden kaçınabilmek için, çocuklara din büyüklerinin adlarının doğrudan konulmasından zaman zaman kaçınılmıştır.

Çocuklara verilen adlarda önemli kaynaklardan birisi de kutsal kitaplardır. Başka kültürlerde, Tevrat, İncil, Zebur gibi kitaplar çocuk adı olabilmektedir. Kur’an-ı Kerim, Türk kültüründe kişi adı olarak doğrudan kullanılmamakla birlikte (Akalin 1998: 12), Kur’an’ın adlarından birisi olan Furkan kelimesinin ad olarak konulduğu görülmektedir. Kur’an-ı Kerim’de geçen pek çok ad çocuklara ad olarak verilmektedir. Bunun yanında ad olmadığı halde, sırf Kur’an-ı Kerim’de geçtiği için bazı kelimeler de çocuklara ad olabilmektedir. (Uca 2004: 149). Anlamı bilinen ve bilinçli bir şekilde çocuklara konan adların yanında anlamına bakılmadan sadece Kur’an’da geçtiği ve kulağa

hoş geldiği için (Kezban ‘yalancı’, Aleyna ‘bizim üzerimize olsun’, Âsiye ‘isyan eden’) verilen adlar da vardır.

Türkler, tarihleri boyunca birçok farklı kültür ve milletle çeşitli ilişkiler kurmuşlar bu ilişkiler neticesinde kız alıp vererek onlarla akrabalıklar da oluşturmuşlardır. Bu ilişkiler neticesinde zaman zaman başka kültürlerden ad almışlar ya da onlara kendi adlarından adlar vermişlerdir. Günümüzde özellikle başka kültür ya da başka milletlerden birisiyle yapılan evliliklerde her iki tarafın isteği üzerine yabancı adlar da çocuklara konulabilmektedir. Bu adlar bazen bir yerli bir yabancı (Ceren Susanne, Selay Emilia, Ayşe Alara, Can Sebastian, Zehra Sara vb) olmak üzere iki ad olarak; bazen de iki çocuktan birisinin adı yerli diğersinin adı yabancı olabilmektedir. İki kültürde birbirine benzeyen Meryem- Miriam, Davut-David, Deniz-Denis, Can-John gibi adlar bazen beraber, bazen de tek ad olarak konulabilmektedir. Bunlar da uzun vadede kültürlerarasında ad taşınmasına neden olabilmektedir.

Türklerin yaşadığı coğrafyalarda, çocukları doğum esnasında ya da doğumdan hemen sonra ölen veya uzun yaşamayan bazı aileler “yeni doğan çocukları kötü ruh, nazar ve Azrail’den korumak için onlara İt, İtbaba, İtbarak, İtbey, İtkulu, İtalmaz, Yılan, Şeytan, Sarıkine gibi aşağılayacak adlar vermişlerdir (Acıpayamlı 1992: 9). Bu ad verme geleneğinin Anadolu’daki karşılığı ise Dursun, Durdu, Durmuş, Yaşar, Baki, Yeter, Duralı, Duran, Satılmış vb adlardır.

Anne hamile iken ya da çocuk dünyaya gelince daha adı konmamışken başta anne olmak üzere, baba veya aileden birisinin rüyasında gördüğü bir adı çocuğa vermesi neredeyse her dönem görülebilen ad verme geleneklerindedir. Din büyüklerinden biri, ak saçlı nur yüzlü bir yaşlı ya da ölmüş aile büyüklerinden birisi, rüyaya girerek rüyayı gören kişiye ad tavsiye edebilmektedir. Bu durumda verilecek olan ad tartışılmamakta ve en azından iki addan birisi olarak çocuğa verilebilmektedir. Türkiye’de yaşayan bazı Tahtacı ailelerde “...doğumdan önce anne veya baba, vefat etmiş bir sevdiği kişiyi rüyasında görürse çocuğa onun ismi verilmektedir” (Selçuk 2004:172).

Eskiden beri devam eden ad verme geleneklerinden biri de çocuğun doğduğu gün gerçekleşen doğa olayları üzerine verilen adlardır. Çocuğun doğduğu gün toplumu derinden etkileyen bir doğa olayı olmuş ise (Tayfun, Yağmur, Tüfan, Boran vb) o günün hatırasının yaşatılması için çocuklara bu adlar verilebilmektedir. Çocuğa ad arandığı zamanlarda bu doğa olayları gerçekleşmiş ise bunun bir işaret olduğu düşünülerek meydana gelen doğa olayının çocuğa ad olarak verildiği durumlar da olabilmektedir.

İnsanların doğdukları ülke ve memleketler genellikle soyadı olarak verilmesine karşın çocuğun doğduğu bazı mekanlar çocuklara ad olarak verilebilmektedir. Bir adada doğan çocuğa Ada adının verilmesi, gemide doğan çocuğa Deniz adının verilmesi, göl kenarında ya da yakınında doğan birisine Köl ya da Göl adının verilmesi sık karşılaşılan bir ad verme şeklidir. Hun Türklerinin hakanı Attila’nın adının Gotça “etil-nehir kenarı” adından geldiği söylenir. Sebebi de Attila’nın bir nehir kenarında doğmuş olmasıdır (Gülensoy 1994: 5).

Çocuğun doğduğu zaman dilimi aileler için çok önemli olduğundan bu zamanın adı Gökçe, Gökçen, Gündeş, Seher, Şafak, Leyla vb şeklinde çocuklara verilebilmektedir (Balta 2013: 202). Bunlara ilaveten çocuğun doğduğu mevsim (Bahar, Yazgülü, Güz, Hazan vb) ve miladi takvimdeki adlar (Nisan, Eylül, Kasım vb) da çocuklara ad olabilmektedir. Oğuzlarda Ayın birinci günü doğan

kız çocuklarına Aybike (ay hanım) adının verilmesi gelenektendi (Kaçalın 2017: 560). Yine Oğuzlarda çocuğun doğduğunu babası haber aldığı anda baba ne işle meşgulse ya da o anda neden bahsediliyorsa onun ismi çocuğa konulurdu. “Temür (1336-1405)’e 1377 yılının Ağustos 21’inde bir oğlu dünyaya geldiği haberi verildiğinde satranç oynamaktaydı ve çocuğunun adını Şah-ruh ‘Şah-kale’ koydu” (Kaçalın 2017: 560).

Türk kültür tarihi içerisinde çocuklara en çok verilen adlardan birisi de hayvan ve bitki adlarıdır. Türkler yaşam tarzları gereği doğada hayvanlarla iç içe yaşadıklarından hayvanları iyi gözlemlemişler ve onların özelliklerini iyi tahlil etmişlerdir. Hayvanları, kendi var oluşlarının bir gereği olarak görmüşler, onlardan farklı şekillerde yararlanmasını bilmişlerdir. Bu bakımdan bazı hayvanların yaşantılarından esinlenerek onların yaşantılarını kendilerine örnek almışlar ve zamanla onları kutsallaştırmışlardır. Bunları türeyiş efsanelerinde ve ongun olarak seçilen hayvanlarda yaygın olarak görebilmek mümkündür. Boğaç, Doğan, Ceren, Maral, Arslan, Bülbül, Ceylan, Şahin, Doğan, Turgay, Bahri, Kökçen, Asena, Kurt, Börü, Umay vb adlar Türk kültüründe geçmişten beri çocuklara verilen yaygın adlardır. Yerli ya da yabancı olsun bazı çiçek ve bitki adları (Gül, Açıya, Yasemin, Menekşe, Çiğdem, Mimosza, Lale, Sümbül, Defne, Çınar, Servi vb) güzel görünmesi, çiçek açması, uzun yaşaması, mitolojik köklerinin olması, kutsal sayılması ya da bazı önemli özellikleri sebebiyle kız ve erkek çocuklara ad olarak verilegelmektedir. Doğanın bir parçası olarak bu kısma maden adlarını da eklemek gerekmektedir. Maden adlarının çocuklara ad olarak verilmesi de çok sık görülen geleneklerdendir. Özellikle az bulunan ve kıymetli olan Elmas, Zümrüt, Gümüş, Yeşim vb madenler başta olmak üzere, bazı sağlamlık ve kutsallık ifade eden Demir, Bakır, Gümüş vb madenler, çocuğun kaderinin ona benzemesi inancı ve temennisiyle çocuklara ad olarak verilebilmektedir. Eski Türk destan ve anlatılarında maden ismini taşıyan adlara sıkça rastlamak mümkündür.

Aile büyüklerinin adlarının çocuğa verilmesi Türk kültüründe en sık rastlanılan ad verme geleneklerinden biridir. Özellikle tek çocuklu ailelerde ata adını yaşatacak başka kardeş olmadığı için, çoğunlukla aile büyüklerinin ölümünden sonra onların adlarının çocuğa verilmesi gelenek halini almıştır. Bu ad verme geleneği hem adı verilen kişinin hatırasının yaşatılması hem de çocuğun akrabalık bağının kuvvetlendirilmesi düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Ata adlarının çocuklara verilmesinin bir diğer sebebi de atalar kültü inancı olsa gerektir. Atalar kültüne göre, ölen ata ruhunun değişik varlıklar şeklinde geride kalan ailesine görüldüğü ve onlarla temasını kesmediği inancı yaygındır. Bu yüzdendir ki hayatta olan yakınları atalarının ruhlarının kendilerine zarar vermemesi için onun adını çocuklara vererek ondan gelebilecek bir kötülüğü engellemeye çalışmaktadırlar. Bu uygulama eski inanç sisteminin günümüze kadar yansımalarından biridir.

Türkler, tarih sahnesine çıktıklarından beri kendilerini yöneten hükümdarlarının, kağanlarının, obalarının başındaki beylerinin, padişahlarının, cumhurbaşkanı ve başbakanlarının (Bilge Kağan, Tonyukuk, Oğuz, Metehan, Bayındır, Yavuz, Sultan, Selim, Mehmet, Mustafa Kemal, İsmet, Menderes, Adnan, Süleyman, Bülent, Ecevit, Recep, Tayyip vb) adlarını ve hatıralarını yaşatmak için onların adlarını çocuklarına vermeyi gelenek haline getirmişlerdir. Ülke tarihinde önemli izler bırakmış bilim adamı, sporcu, sanatçı, asker (Kemalettin, Sinan, Mahmut, Yusuf, Sina, Oktay, Aziz, Naim, Metin vb) adları onların sağlıklarında ya da sonraki dönemlerde çocuklara ad olarak

verilmiştir. Bu durum ad verme gelenekleri içinde geçmişten günümüze süregelen ve sık karşılaşılan bir durumdur. Kişilere ve mekânlara verilen bu adlar, hem ölen kişinin adını ölümsüzleştirmekte hem de toplumun geçmişini bugüne ve geleceğe taşıyarak bireylere aidiyet hissi kazandırmakta, kültürel mirası anımsama yoluyla belleklerde diri tutmayı sağlamaktadır (Çakır 1018: 33).

Günümüzde Türkler arasında diziler ve filmler çocuklara ad konmasında etkili olmaktadır. Dizilerde, filmlerde beğenilen oyuncuların adları (Ertuğrul, Feride, Melisa, Deniz vb) çocuklara sık verilen adlardandır. Bu tip ad verme bazen başka ülkeleri de etkileyebilmektedir. Farklı kültürlerin film ya da dizilerinin seyredildiği ülkelerde o dizi ya da filmlerdeki kahramanların adları bazen doğrudan bazen de ufak değişiklikler yapılarak çocuklara ad olabilmektedir. Bunun örneklerine yakın kültürlerde daha sık rastlanılmaktadır. Mesela Çalığışu kitabı ilk defa dizi haline getirildikten sonra, dizinin oynadığı yıllarda Azerbaycan'da ve Türkiye'de doğan kız çocuklarının bir kısmına Feride adının verilmiş olması bunun bir göstergesidir. Şarkı sözlerine bakarak ad verme, çok sık olmasa da ad verme yöntemlerinden birisidir. Bu ad verme şekli bir gelenek olmamakla beraber insanların radyo, pikap, televizyon ve benzeri cihazlardan duydukları müzikleri sevmeleri neticesince sevilen müzik parçalarındaki isimlerin çocuklara verilmesi şeklinde olmaktadır ancak bu çok karşılaşılan bir ad verme şekli değildir. Mesela, "bir demet yasemen aşkımın tek hatırası" şarkısının içinde geçen Demet ve Yasemin adlarının o şarkının meşhur olduğu yıllarda kız çocuklarına ad olarak verildiği bilinmektedir.

Kişi, dara düştüğü zamanlarda kendisine yardım eden birisinin adını; askerde hayran olduğu ya da kendisine yardımcı olan komutanın adını veya vefa borcu olduğunu düşündüğü birisinin adını çocuğuna verebilmektedir. Kadının hamile kalmakta sıkıntı yaşadığı durumlarda ya da hamileliği sürecindeki sıkıntılarda kendisine yardımcı olan doktorun; doğum esnasında yardımcı olan hemşire ya da ebenin adını da anne babalar çocuklarına ad olarak koyabilmektedirler. Günümüzde özellikle uzun süre bebek sahibi olamayan aileler, bir doktor aracılığıyla bebek sahibi olmuşlarsa o doktorun adını ya da onu çağrıştıran bir adı bebeklerine verebilmektedirler.

Çocukların doğum sırasına göre ad verme de yaygın ad verme şekillerinden biridir. Özellikle ilk ve son çocuğun adları onun doğum sıralamasındaki durumunun belirlenmesinde etkili olmaktadır. İlk doğan çocuğa İlknur, İlkay, İlker, İlksen, Âdem; ikinci çocuğa Sâni, Sâniye; son çocuğa Songül, Soner, Dursun, Sonay, Yeter gibi doğum sıralarını belirten adlar verilebilmektedir.

İslamiyet'in kabulünden sonra sıkça karşımıza çıkan ad verme geleneklerinden bir diğeri de Ebcet hesabına göre ad vermedir. Bu, çoğunlukla anne ve babanın adlarındaki harflerin Arapça sayısal değerlerinin hesaplanmasıyla ortaya çıkan kelimenin çocuğa verilmesi şeklinde olmaktadır. Bu şekilde verilen adların çocuğun geleceğini tayin edeceği inancı yaygındır. Ebcete göre ad verme Arap harflerinin ebcet hesabına göre değerini bilen ve ad verme için hesap yapabilen kişilerin hesaplaması neticesinde olmaktadır. Benzer bir durum yıldızname ya da falnameye bakarak ad koymada da vardır. Mesela Mersin'in bazı bölgelerinde çocuk doğduğu zaman çocuğun yakınları birkaç ad belirlemekte ve bu adlarla birlikte o bölgede hoca olarak bilinen ve yıldız falına bakan birisine giderek belirledikleri adlardan hangisinin çocuğa uygun olduğunu sormakta ve hocanın fal

kitabına bakarak tavsiye ettiği adı çocuğa vermektedirler¹. Eğer yıldız falına göre çocuğun yakınlarının seçtiği adlar uygun değilse hoca denilen kişi başka adlar önermekte ve çocuğun yakınları o adlardan birini çocuğa koymaktadırlar. Hocanın fal kitabına bakarak tavsiye ettiği adın çocuk ve geleceği için en uygun ad olacağı inancıyla bu dikkate alınan bir durum olmaktadır. Bu ad koyma geleneğinde sadece çocuğun doğduğu gün, doğum saati ve cinsiyeti dikkate alınmaktadır.

Uzun süre çocuğu olmayan kadınların bölgede bulunan yatırlara ya da kutsal mekanlara giderek çocuk sahibi olabilmeleri için dua etmeleri ve çocuğu olursa ona yatırım adını ya da kutsal yerin adını vereceğini adaması neticesinde, doğan çocuklara o yatırım ya da mekanın (Hıdırellez'den Hıdır ve İlyas) adı verilebilmektedir. Yatırım belli bir adı yoksa Nezir, Eren, Dede, Derviş, Adak, kurban, gibi genel adlar da verilebilmektedir. Bu şekilde ad vermenin geçmişi çok eskilere kadar gidebilmektedir.

Bir gelenek olmamakla beraber son yıllarda anne-baba adlarından üretilen kelimeler çocuklara ad olabilmektedir. Bu adların bazıları anne baba adlarını çağrıştırmakta ancak bazı adlar sadece birkaç ses benzerliği şeklinde olabilmektedir. Anne ve babalar kendi adlarının içindeki harflerden ya da hecelerden anlamlı ya da anlamsız kelimeler üreterek çocuklarına ad olarak verebilmektedirler. (Canan-Hüseyin çifti çocuklarına Senan, Seycan; Erdoğan-Dilek'ten Erdil; Berrin- İsmail'den Beril; Ercan- Deniz'den Erdeniz vb).

Birden çok çocuğun olduğu ailelerde kardeşlerin adlarıyla uyumlu adlar tercih edilebilmektedir. Aslıhan-Keremhan, Eda-Seda; E harfi ile başladığı için Eren-Ece-Efe; (Saritaş 2009: 428) adları gibi. Bu adlandırma anne ya da babanın adının ilk harfine göre de olabilmektedir. Anne adları Yaşar olan çocuklara Yasin- Yavuz- Yunus adlarının verilmesi buna örnektir.

Sonuç

İnsanlar yaşadıkları her dönemde birbirleriyle sağlıklı bir şekilde iletişim kurabilmek ve iletişimde kargaşayı giderebilmek için etrafında gördüğü her nesneye bir ad vermek zorunda kalmıştır. Özellikle insanları birbirinden ayırt edebilmek ve onlara kişilik kazandırabilmek için çok dikkatli davranmış ve ad vermede birçok kültürel sembol kullanmıştır. Herkesin bir adı olması çocuklara mutlaka bir ad verilmesi gerektiğini değişik inanç ve geleneklerle desteklemiştir.

Türk kültür tarihi içerisinde ad verme geleneği hiçbir dönemde sıradan bir gelenek olarak görülmemiş ve her dönemde çok önemsenmiştir. Türkler, İslamiyet'in kabulünden önce ad verme için değişik ritüeller uygulanmışlar, ad verme için özel törenler düzenlemişlerdir. Bu törenler bazen çocuğun doğumundan hemen sonra, bazen doğumdan sonraki birkaç gün içinde olmuş bazen de Dede Korkut Kitabı'nda gördüğümüz gibi çocuğun kendi adını almaya hak kazanması için uzun yıllar beklenmiştir. Verilen adlar kısmen değişse de ad verme geleneğinin önemi, özellikle doğumdan hemen sonra ad verme geleneği İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiştir. İslamiyet'te, sesi bir defa bile olsa duyulduktan sonra ölen çocuğa ad konulacağına, yıkanıp kefenlendikten ve namazı kılındıktan sonra defnedileceğine dair inanç çocuğa doğduğu gün ad konmasının gerekli olduğunu göstermektedir (Aras 1988: 332).

¹ Bu bilgi Mersin il merkezinde ikamet eden 1954 doğumlu Feride Demiroğlu'ndan 17 Kasım 2018 tarihinde derlenmiştir.

Adlardaki sembolik bağlayıcılık nedeniyle “ad verme uygulamaları”, belli bir kültüre, dünyaya aidiyeti ve kolektif ruha katılımı sağlama işlevine sahiptir. Bu anlamda Türk ad kültüründe meydana gelen değişimler, toplumsal tarihimizde ortaya çıkan değişimlerden bağımsız değildir (Çelik 2007: 18). Bu yüzdendir ki kişi adları adın konulduğu dönemim siyasi ve kültürel yapısının yansıtılması bakımından önemli göstergelerdir.

Türklerin ad verme geleneklerinde İslamiyet’in kabulünden sonra değişiklikler olmaya başlamış, Türkçe adların yanında Arapça ve Kur’an’da geçen adlar da çocuklara verilerek yeni bir gelenek başlatılmıştır. Bu ad verme şekli çoğunlukla biri gelenekten gelen Türkçe ad, diğeri dinin gereği verilen ad olmak üzere iki ad olarak gerçekleşmiştir. Bazen iki addan biri göbek adı olarak tercih edilmiştir.

Türk tarihinde, yeni doğan çocuklara kimlerin ad verebileceği de gelenek içinde belirlenmiştir. Çocuklara ad genellikle çocuğun en yakını, hamilelik sürecinde anneye yardımcı olan kişiler, ailenin ya da obanın ileri gelenleri tarafından verilmektedir.

Ad verme geleneği aynı zamanda adı veren kişinin dünya görüşü hakkında da ipuçları taşımaktadır. Ad veren kişi kendi isteklerinin ve değerlerinin yaşaması ve yaşatılması için çocuğa ad verebilmektedir. Aynı dönemde verilen adların incelenmesi bir toplumun o dönemdeki sosyokültürel yapısı hakkında bilgi verebilir. Bu inceleme uzun bir süreçte ele alınırsa yine o toplumun kültürel sürecindeki değişiklikler kayıt altına alınabilir.

Türk kültüründe ad vermenin sıradan bir iş olmadığını, bunun tarihin her döneminde çok önemsendiğini ancak günümüzde eski ad verme geleneklerine zaman zaman rastlamak mümkün olsa da ad vermek için yapılan törenlere pek rastlanmadığını, geleneklere bağlı kalmayı pek fazla önemseyen bazı kesimlerin ad verirken çok seçici olmadıkları ve adın anlamını pek fazla dikkate almadıklarını söyleyebilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Varis (2004). “Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme”. *Milli Folklor*, Yıl:16, S. 61, Ankara: s. 124-133.
- Acıpayamlı, Orhan (1992). “Türk Kültüründe Ad Koyma Folkloru’nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. IV. Ankara: s. 1-14.
- Akalın, Sami (1998). “Türk Kişi Adlarının Kaynakları”, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, S.41, İstanbul: s.12-13.
- Balta, Nevin (2013). “Gaziantep’te Çocuklara Ad Verme Geleneği”, *Folklor/Edebiyat*, C.19. S.76, 2013/4, Ankara: s. 195-206.
- Calp, Mihrali (2014). “Kişi Adları Üzerine Dilbilimsel Bir Çalışma (Ağrı İli Örneği)” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, TAED 52, Erzurum: s.27-49.
- Çakır, Emine (2018). “Toplumsal Bellekte Ad Verme Geleneği ve İdeoloji: Satuk Buğra Han”, *Milli Folklor*, Yıl: 30, S. 119, Ankara: s.31-47.

- Çelik, Celaleddin (2007). “Bir Kimlik Beyanı Olarak İsimler: Kişi İsimleri Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C.10. 2007 Güz, S. 2, s. 5-21.
- Ergin, Muharrem (2003). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (1994). “Türklerde Ad verme Geleneği ve Hektor”, *Milli Folklor*, S. 22, Yaz 1994, Ankara: s. 5-7.
- İnan, Abdülkadir(1991). “Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları Ad Almaları ve Başka Hususiyetler”, *Makaleler ve İncelemeler II*, Ankara: s. 206-212. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aras, Özgü (1988). “Ad”, *İslam Ansiklopedisi C.I*, İstanbul: s. 332-333. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kaçalin, Mustafa S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkut'un Kitabı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1993). *Türk Mitolojisi I. cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Örnek, Sedat Veyis (1995). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (2001). *Türk Ad Bilimi I, Giriş, Ad Bilimi Çalışma Grubu I*, Ankara: TDK Yayınları.
- Sarıtaş, Süheyla (2009). “Balıkesir Üniversitesi Öğrencilerinin Günümüzdeki Adlar ve Ad Verme Hakkındaki Görüşleri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.21, Balıkesir: s. 422-433.
- Selçuk, Ali (2004). “Tahtacıların Doğum ile İlgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR) XVI*, Güz 2004. İstanbul: s.163-180.
- Uca, Alaattin (2004). “Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, Ankara: s. 145-150.
- Yalçınkaya, Betül (2015). “Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 55,1. Ankara: s. 363-379.
- Yeşildal, Ünsal Yılmaz (2018). “Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesiri” *Milli Folklor*, S.119 (Güz 2018). Ankara: s. 48-59.